

MEGKÉSETT IPAROSODÁS – ELMARADT FEJLŐDÉS. A DÉL-DUNÁNTÚLI KISVÁROSOK PÉLDÁJA

Horeczki Réka¹

Absztrakt

A kisvárosok hagyományosan a környező térség gazdasági központjaiként működtek. Elsősorban piachelyként, ahol megtalálhatóak voltak a mezőgazdasági termékek és az ipari áruk, valamint egyéb szolgáltatások is. Történetileg ezen települések többsége mezővárosi státusú volt, ahol is az agrártermelés hangsúlyosabb volt, mint maga az ipar, illetve a hozzá kapcsolódó szolgáltatások. A kisvárosok iparosítására a megkésetttség jellemző, és elsősorban a mezőgazdaságra épülő iparok jelentették a kezdeteket. Egy-egy újonnan létrejövő kitermelő-ipari, élelmiszeripari, feldolgozóipari vállalkozás, mint főfoglalkoztató jelenhetett meg a kisvárosban és a térségében.

A tanulmány célja, hogy rávilágítson a dél-dunántúli térségben lévő kisvárosok ipari sajátosságaira, feltárja azokat a potenciálokat, amelyek a helyi tradíciókból, szokásokból, speciális, évszázadokon keresztül gyakorolt és művelt gazdasági tevékenységekből, szaktudásból vagy gazdasági magatartásból állhatnak. Részletesebben vizsgálni kívánom Simontornya, Csurgó, Villány szerepkörét, valamint azt, hogy a fejlődés ténylegesen az ipar megjelenéséhez vagy inkább az ezt lehetővé tevő személy(ek)nek volt köszönhető. Az elemzésem a dualizmustól a rendszerváltásig tekintené át a főbb tendenciákat.

Kulcsszavak

Kisváros, Dél-Dunántúl, ipari fejlődés, vállalkozás.

Bevezetés

A legutolsó uniós besorolások szerint a dél-dunántúli régió az EU 20 leghátrányosabb régiója között szerepel, ami a korábbiakhoz képest jelentős romlást mutat. Éppen ezért úgy gondolom, hogy minden olyan szakmai kutatásnak van létjogosultsága, amely ennek a helyzetnek a megváltoztatására tesz valamilyen érdemi kísérletet. A térség kisvárosainak vizsgálata, lehetséges fejlődési pályájuk felvázolása – összhangban a meglévő fejlesztési tervekkel – nem csak a városok, hanem tágabb környezetük (kistérségük) számára is pozitív jövőképet adhat. Ha ez megvalósul, és sikerül adaptálható mintákat közvetíteni, s rávilágítani a ki nem használt fejlődési potenciálra, akkor ezekben a városokban és környékükön megszűnhet az elvándorlás, a térség lecsúszása, s ezzel a magyarországi kultúra egy jelentős részének felszámolódása. Jómagam, mint kisvárosi lakos, pontosan látom és átérzem ennek a folyamatnak az összes veszélyét. Úgy vélem, hogy a gazdasági fejlődés helyes irányának megtalálása érdekében mindenképp szükséges a helyi erőforrások kiaknázása, a lehetséges

---

¹ PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

túlélési stratégiák feltérképezése, a potenciális pénzforrások hasznosíthatóságának megtalálása. Meggyőződésem, hogy a kisvárosok közötti hatékonyabb kommunikáció és együttműködés által a térség felzárkózása (felzárkóztatása) sikeres lehetne.

A tanulmányban kísérletet teszek arra, hogy a kisvárosok ipari átalakulásának vizsgálatával fejlődési pályákat mutassak be. Jelen tanulmányban kisvárosnak tekintem a rendszerváltozás után várossá váló, 10 000 lakosnál kevesebbel rendelkező városokat, ahol megtalálhatóak a kisvárosi lét tradíciói. Az elemzés során a dualizmustól a rendszerváltásig tekinteném át a főbb ipari sajátosságokat.

A kisvárosok gazdasági szerepkörének változásai a dualizmusban

A vizsgálat idejének első részében Magyarország a Habsburg Birodalom részeként fokozatos modernizáción ment keresztül. Kiepül az agrár-ipari munkamegosztás, melyben az ország gyors iparosodása figyelhető meg. Megjelenik a városiasodás szempontjából fontos polgári életmód, emelkedő életszínvonallal számolhatunk. A Dél-Dunántúlon a 19. század elején ezek a pozitívumok még nem figyelhetőek meg. A térség alapvetően agrártérség, „a nagybirtokok hazája”. Ennek, valamint a kevés számú városnak tudható be, hogy az iparosok száma meglehetősen kevés, és főként a kisüzemi ipar volt az, amely meghonosodott a térségben (Kaposi, 2010).

A terület, amit vizsgálok, számos változáson (terjedelmi, földrajzi, társadalmi tekintetben) esett át. Ha megnézzük a kiindulási, azaz a kiegyezés utáni, illetve egy száz évvel későbbi állapotot, a területi és az országos – belső – aránybeli változás a legszembetűnőbb. 1870-ben az ország területének még egy tizedét sem jelentette a Dél-Dunántúl, viszont 1968-ban már 18,6%-át alkotta az ország területének. A trianoni békeszerződés után az ország határai jelentős változásokon estek át, ami a vizsgált térségen belül is arányeltolódásokhoz vezetett. A lecsökkent területű országon belül a térség nagyobb területi arányt képviselt, mint korábban, s ezzel együtt az iparban foglalkoztatottak száma is jelentősen megnövekedett, hiszen a korábbi közel 5 %-os arány helyett már az ország lakosainak 1/4-e, illetve a térség népességének 1/5-ének jelentett megélhetést az ipar, illetve a hozzá kapcsolódó ipari szolgáltatások (T. Mérey 1993).

Baranya megyében az iparosok száma – elsősorban Pécs kedvező helyzete miatt – kimagasló volt országos szinten is, közel 790 céhmester volt található 1850-ben a megyében. (A vármegyei számítások tartalmazzák Pécs szabad királyi város adatait is.) Két mai kisváros, Siklós és Pécsvárad már ekkor országos jelentőségű iparos-foglalkoztatottságot jegyzett. 1860-ra Baranya megyében már 91 féle iparág képviseltette magát, ami az önálló iparosok számában is megmutatkozik: 1870-ben 7424 iparos él a megyében, viszont ez a szám sajnos meglehetősen ingadozó (Várady, 1896). Hiszen 1876-ban 5946-ra

esett vissza a számuk, de 1880-tól a vállalkozási kedv növekedését tapasztalhatjuk, az önálló iparosok tekintetében újfent erőteljes emelkedés figyelhető meg. Somogy megyében kevesebb, 1876-ban közel ötezer iparos élt (4954 fő), akik közel háromezer segédet és tanoncot foglalkoztattak (KSH, 1878).

1. táblázat

Dél-Dunántúl területi változásai

	1870	1968
<i>Dél-Dunántúl:</i>		
Az ország területének	7,2 %	18,6 %
Az ország lakosainak	8,3 %	15,4 %
<i>Ipari foglalkoztatottak:</i>		
Az ország lakosságának	4,8 %	24 %
Dél-Dunántúl népességének	4,5 %	20 %

Forrás: Saját szerkesztés, T. Mérey 1993. 259-260. alapján

A kisvárosok státuszukat tekintve a dualizmus kezdetén többségében mezővárosok voltak, de faluként is számos mai kisváros szerepelt akkoriban. Ebből adódott, hogy a mezőgazdaság mellett a kisvárosok életében az ipar csupán másodlagos szerepet töltött be ebben az időszakban. Az agrártermeléshez köthető kézműipar – a piachelyek révén – városias funkciókkal ruházta fel a kisvárosokat, egyrészt a megnövekvő kereskedelmi, valamint a hozzájuk kapcsolódó egyéb szolgáltatások kialakítása miatt is, és ezen települések esetében stabil fejlődést generált. A dualizmus elején az iparra vonatkozó rendelkezések még nem voltak felfedezhetőek, mivel a föld jelentette a települések szempontjából a megélhetést. Települési szinten ipari szabályozó rendelkezéseket találhatunk, mint pl. Mágocson ahol, az „ipargyakorló adófizetők” számát és egyesületeiket is nyilvántartották, befizetéseiket szabályozták (Teufel, 1993).

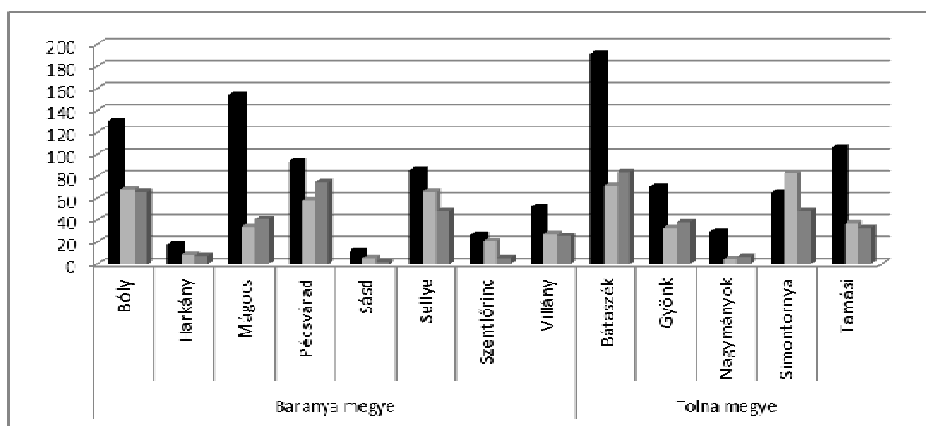
A kiegyezés után, 1876-ban összeírásra kerültek a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara által a Dunántúlon dolgozó ipari, kereskedelmi és pénzügyi vállalkozások és az azoknál alkalmazásban állók, illetve a vállalkozások által az évben fizetett jövedelemadó (KSH 1878). A felmérés szerint a térség iparszerkezete hagyományosnak tekinthető. Az iparban dolgozók 20 %-a tartozott a ruházati iparhoz, többségük egyszemélyes műhelyben dolgozott, mint csizmadia, szabó, cipész. Bólyban pl. a 130 iparos közül 52-en dolgoztak ebben az iparágban; 12 cipész, 26 kapcakötő, 11 szabó és 3 szűcs. A kis műhelyeket ellátó üzemek közül kiemelkedő volt a Simontornyán működő Fried család tímárműhelye, amely egészen az államosításig (1948-ig) sikeresen működött (Tóthné Unghy, é.n.) A Mágocson működő fehéredény gyár „közönséges használati edényeket gyártott, amelyek „kielégítő keresletnek örvendtek”. A

gyár a külföldi termékekkel szemben is versenyképesnek számított (Várady, 1896).

Az iparágban dolgozók számát tekintve második helyen az élelmiszeripar szerepel, különlegesség, hogy a térségben megjelennek a mézeskalácsosok, bábsütők: Bátaszéken, Sellyén, Bólyban, Pécsváradon, Simontornyán, Mágocson és Tamásiban. Harmadikként a vas- és fémipar jelent meg a statisztikában, melyet főként az akkori piachelyeken működő kovács- illetve lakatosműhelyek nagy száma szolgáltatta. A kisebb lélekszámú területeken, mint pl. Sásd: 12 iparosa közül 3 kovács, Harkány 18 iparosa közül 3 kovács és 1 lakatos található. Negyedik helyen általában a faipar, amely a mezőgazdaság közvetlen kiszolgálójának mutatkozott, a Somogy megyei Nagybjomban, Curgón egészen az 1990-es évek közepéig működtek ezek a kis fűrészüzemek: kerégyártás, orsógyártás illetve további mezőgazdasági termékek gyártása. Foglalkoztatottság szempontjából ötödik a szolgáltató- és vendéglátóipar volt, ahol domináns a kocsmárosok, mészárosok, vegyeskereskedők száma; amelyek az iparosok között a legtöbb segédet foglalkoztatták. Érdekesség, hogy a megyeszékhelyek előtt található kisvárosokon: Kadarkúton, Szentlőrincen, Pécsváradon ez az arány jóval magasabb, mint a távolabb eső kisvárosok esetében. A textilipar kb. 10 %-os részesedéssel bírt, Tolna megyében jelentősebb a számuk, mint a térség többi településén (KSH 1878 és T. Mérey 1993).

1. ábra

Ipari foglalkoztatottak Baranya és Tolna megyében, 1876 (fő)

Forrás: saját szerkesztés, KSH 1878 alapján

1876-ban Baranya megyében a legtöbb iparos 1. Pécs, 2. Mohács, 3. Siklós, 4. Pécsvárad (amelyek már az 1850-es években is jelentősnek számítottak), 5. Bóly, 7. Mágocs (Várady, 1896). Az iparral foglalkozók, és az ipari foglalkoztatottak számát árnyalja, ha a teljes lakosságon belüli arányukat is megnézzük. A kimagasló értéket mutató Bátaszék (192 iparos, 72 segéd, 84

tanonc) iparosai a teljes lakosság (6540 fő) 5,3 %-át jelentették. A közel háromezer lelkes Bóly, Pécsvárad és Simontornya ezzel szemben magasabb arányokkal rendelkezik: 10,2 %, 8,2 %, 7,5 %. A kétezernél kevesebb lakosú kisvárosok mutatnak Bátaszékhez hasonló, 4-6 %-os arányt (Saját számítás, KSH 1878 alapján).

Míg az 1870-es évek közepén többnyire egyszemélyes kis műhelyeket találunk, a századfordulóra már döntő változásokat figyelhetünk meg; kiépült a terület vasúthálózata, amely a települések fejlődése szempontjából domináns tényezőnek bizonyulhat.

A kisvárosok egyben uradalmi központok is voltak, és a nagybirtokosok igényelték és finanszírozták a vonal kiépítését. Például: a Barcs-Kaposvár helyi érdekű vasútvonal Kadarkúton keresztül húzódott, amit a Somssich és Széchenyi családok propagáltak. Boglár (a későbbi Balatonboglár) a Buda-Nagykanizsa 1861-ben megindult vonalon feküdt, melynek köszönhetően kereskedelmi központtá válhatott. Balatonboglár állomáshellyé való minősítése, a vendéglátóhelyek, szolgáltatások kiépülése a beérkező utasforgalmi mutatókkal szépen leírható. 1865-re 6000 utassal és 959 forintnyi bevétellel számolhattak a település vezetői. Ekkor Keszthelynek 9000 utasnyi, Siófoknak 4-5000 főnyi forgalma volt (KSH 1867). Ennek köszönhetően a településen a mezőgazdaság háttérbe szorult, és az iparnak, közlekedésnek valamint a kereskedelemnek meghatározó szerep jutott, melyet a foglalkoztatási struktúra is tükröz (29%, 7%, 12%) (T. Mérey 1989). A kereskedelmi központi szerepkör az üdülőtelepek gyors növekedésével magyarázható, mint Fonyód esetében, ahol 1894-től kezdődően megkezdődött az üdülőtelepek – villatelepek kiépítése, korszerű infrastruktúra, kereskedelmi – és vendéglátóhelyek kiépítése (Kanyar, 1985).

A városfejlődés és a vasút kölcsönös kapcsolata a dualizmus korában számottevő volt, az egyes területek bekapcsolódása a gazdaság érrendszerébe meggyorsította az egységes országos piac kialakulását és ösztönözte a beruházásokat. Mind a mezőgazdaság, mind az ipar jövedelmezőségét elősegítette, de fontos megjegyezni, hogy a csupán a vasúti csomóponti szerep nem generálta a városok fejlődését, ha nem állt mögötte megfelelő gazdasági súly, érdekérvényesítő képesség (Somogyszob esete). Szentlőrinc és Balatonboglár esetében viszont épp a vasút jelentette a központi szerep elindulását, hiszen lakosainak számában dinamikus növekedést eredményezett: 1870 és 1890 között 54%-kal, 1900 és 1910 között 44 %-kal nőtt a népessége a kisvárosnak (T. Mérey 1989).

A századfordulón tapasztalható kisvárosi sajátosságok

Magyarország iparának fejlődéséhez viszonyítva Dél-Dunántúlon számos eltérés volt megfigyelhető: a 20 főnél több munkást (segédet) foglalkoztató vállalkozások száma a régióban kevesebb az országos átlaghoz képest, annak

ellenére, hogy az átlagos munkáslétszám 1900 és 1910 között nagyobb mértékben nőtt, mint országosan (T. Mérey 1993).

Az országban a gyárilpar megjelenése hatalmas népesség-csoportosulásokat volt képes életre hívni, ám számos pozitívuma mellett a kisvárosi hálózatra nem volt szignifikáns hatással, hiszen az ipar a már meglévő – nagyobb – városokba települt, ahol a helyi infrastruktúrát szükségszerűen fel tudta használni a fejlesztéseihez. A nyersanyag lelőhelyre épülő települések köre viszont meglehetősen csekély volt a régióban, központi szerepet nem tudtak elérni (Hajdú, 2006). Az iparfejlődés sajátosságát a nagyüzemek számának rendkívül gyors ütemű növekedése is mutatja, hiszen 1890 és 1910 között megháromszorozódott a 100-nál kevesebb munkást, és megnégyszereződött az 500-nál több munkást foglalkoztató üzemek száma az országban, de a térségben ez csupán a megyeszékhelyeken látszódnak tükröződni. Az iparban dolgozók száma 20 év alatt ötszörös létszámnövekedést mutat (Beluszky-Győri, 2005). A megyeszékhelyek és a 10 000 főnél népesebb városok dominanciáján túl, megjelennek a mai kisvárosok is a térképen: pl. Tab (Bolevác, 1989), Beremend: ahol a cementgyárat az ottani földtulajdonos Schaumburg-Lippe herceg hozta létre. Villány, ahol a főhercegi borászat indította el a fejlődést (Kovács, 2007), Bóly, ahol a sajtgyár, illetve kézművesek jelentették a fő foglalkoztatókat (Hárs, 1993), Csurgó és Berzence esetében a tejszövetkezet érdemes kiemelni, mint a fejlődés mozgatórugóit. Csurgóban a fafeldolgozás is jövedelmező tevékenységnek számított a századfordulótól kezdődően (Peti, 2010).

A kézműiparban alkalmazottak aránya feltűnően magas a gyárilparhoz képest Dél-Dunántúlon, az ország gyártelepeinek alig 5%-a volt itt megtalálható, de azok is többnyire kismértékűnek számítottak. Ezen kisüzemek között elvétve volt csak 20 főt vagy ezt a számot meghaladó foglalkoztatottal rendelkező gyár, nagyüzem.

Fontos különbség volt az ország más vidékeihez képest, hogy Dél-Dunántúl alapvetően nagybirtokos terület, ez szemmel látható mértékben befolyásolta az ipart a térségben. Az egyes iparágak kiépülésében és fejlődésében szerepet játszottak a helyi nagybirtokok, nagybirtokosok. Pl. téglagyárak, gőzmalmok létrehozásában, Villányi borászat, Simontornyai bőrgyár, Csurgón a Fiedler gyárak. (Lásd melléklet)

Jelentős eltérésnek számított még, hogy a gyárilparban nagy tömegekben voltak megtalálhatóak a betanított és képzetlen munkások, akik esetleg a mezőgazdaságból elvándoroltakat is jelenthették. A térségben képes volt a kisipar megmaradni, mivel a gyárilpar nem volt képes érinteni minden szakmaterületet: Mágocs fehérredény-gyártás, Gyöngyös: pálinkafőzés. Valamint a vizsgált megyékben képesek voltak speciális tevékenységek felé fordulni: Sellyén kötélgyártás, Szentlőrincen székfonás. A harmadik fontos tényezője a kisipar megmaradásának, a szolgáltatási szféra felé fordulás. A Balaton parti

városok (Fonyód, Balatonföldvár, Balatonlelle, Balatonboglár) az üdülést, üdültetést, Villány a kiváló szőlőterületek adta lehetőségeket használta ki.

Az első világháborút követő időszak

Az első világháborút megelőző időszakban a Dél-Dunántúl gazdasági értelemben a kevésbé fejlett régiók közé tartozott. Magas agrárfoglalkoztatottságot és alacsony urbanizáltságot mutatott, amihez hozzájárult, hogy a mai kisvárosok többsége „csupán” központi piachelyként funkcionált. Az ipari kereskedők kb. 30 %-a volt az, amelyek a kisvárosokban voltak megtalálhatók. Kiemelkedő Bóly, Sellye, és Csurgó szerepköre a határ közelsége miatt (Pirisi, 2008).

A legnagyobb foglalkoztatók a vizsgált térségben: a kitermelőiparhoz köthetők, így Pécs és környékére koncentrálnak. Fontos ipari központ az időszakban Bonyhád, ahol 1909-ben a Perczel család alapításában zománccgyár, majd 1919-ben cipőgyár jött létre. Bonyhád mindkét üzeme katonai jelentőségű, ezért a háború alatt is folyamatosan fejlődik. Számottevő még Csurgó is, de a Balatonhoz közel eső települések már nem: sem Balatonboglár, sem Siófok (1930-ban). Csurgón 1930-ban 7 nagyobb üzem működött, a téglagyárak (3 db) átlagosan 20 főt foglalkoztattak; a Fiedlerorsó- ill. lenipari gyár több mint 60 főt foglalkoztatott. A kisvárosok közül a legnagyobb foglalkoztató a Simontornyai bőrgyár, ahol közel 200 főt alkalmaztak (2. táblázat) (Tóthné Unghyé.n.).

2. táblázat

A 20 főnél több foglalkoztatottal működő vállalatok száma (1910-1930)

1910		1920		1930				
Balatonboglár	építészet	27	Bátaszék	építészet	22	Balatonboglár	Vegyéskereskedés	30
Bátaszék	cipőfelszeresgyár	27	Csurgó	Lenfonogyár	27	Csurgó	Lenkikészítés	102
Bóly	harisnyakötés	22	Dunaöldvár	kenderkikészítés	61	Közármslony	vasúti muhely	35
Csurgó	téglagyár	22		gözmalom	22		áramfejlesztő	161
	lenfonogyár	34	Kadarkút	téglagyár	34	Nagymanyok	Köszénbánya	574
Győnk	cipőgyár	65	Nagymanyok	köszénbánya	440	Pécsvárad	tejjgazdasági vállalat	21
Nagymanyok	köszénbánya	315	Németbóly	harisnyakötés	22	Sasd	gözmalom	21
Simontornya	bőrgyár	34	Sasd	gözmalom	23	Simontornya	Bőrgyár	492
Tolna	szőnyeggyár	34	Simontornya	bőrgyár	65	Tab	Tégla- és cserépgyár	42
	selyemfonoda	458		vízszabályozás	43	Tolna	Gyapufonoda	118
	cipőgyár	65	Szendörme	téglagyár	25		Selyemfonoda	363
	gözmalom	22	Tab	téglagyár	56			
Villány	kőbánya	53	Tolna	selyemfonoda	192			

Forrás: Saját szerkesztés, KSH 1910, 1920, 1930 adatai alapján

A második világháború utáni időszak problémákban igen gazdag volt. Jelentős az emberi és anyagi kár. Több gyár és ipari üzem is megsemmisült. Az 1950-től életbe lépő 5 éves terv a kötelező tervutasításra épülő, centralizált termelés rendszere volt. A terv végrehajtása, amely nemcsak az ipar növekedését, hanem az addigi agrár-ipari struktúra iparivá történő átalakítását is célul tűzte ki, sok nehézségbe ütközött. A Dél-Dunántúli megyék új „arculatot” kaptak: Baranya megye a nehézipar és bányászat „fellegvára” lett, Somogy

megye esetében az élelmiszeripar fejlesztése, míg Tolna megyénél a könnyűipar kapta a vezető szerepet a fejlődési irányoknál (Hajdú, 2006).

Az iparosítás során a leányvállalatokra, telephelyekre alapuló fejlesztés területi jellegzetességei a térségben is megmutatkoztak, 1960-tól megindul Tab ipari tevékenységének felfutása, amely a kisvárosi gazdaságának megalapozását tette lehetővé (Pirisi, 2008). A tényleges ipartelepítés 1963-ban kezdődik el a kisvárosban, elsőként a tabi zsák- és ponyvaüzemmel, amely kezdetben 40 főt foglalkoztatott. 1965-ben kaptárüzem létesül, valamint a méhészeti eszközök gyártásának eredményeképp más faipari termékeket is gyártanak. 1967-ben megépült a tabi kenyérgyár, amely nemcsak a kisváros, de a környék kenyérellátását is biztosította. 1969-ben a Budapesti Vegyipari Gyár 130 milliós beruházást eszközöl Tabon (Bolevác, 1989).

A rendszerváltás és az azt követő gazdaságpolitikai környezet nem kedvezett a régióknak, és a benne fejlődésnek indult kisvárosok helyzetének sem. Az ásványi nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek egy része jelentősen leértékelődött, valamint a mezőgazdasági nyersanyagokra épülő iparok – úgy, mint a bőr- és kesztyűipar, pezsgógyártás – termelése lecsökkent, néhány esetben lényegében meg is szűnt. Több esetben a termelési központokat más régiókba helyezték át. A simontornyai bőrgyár bezárta kapuit, a balatonboglári, és siófoki termelés lecsökkent, a tej- és húsipar jelentős része Szegedre helyeződött.

A szelektivitás volt jellemző a térségben, nem voltak képesek a vállalkozások profilt váltani, vagy a megszűnés egyszerűen az iparágak összeomlása miatt következett be. Nem volt meg a kisvárosok esetében a „több lábón állás”, hiszen egy-egy ipari üzem határozta meg a kisváros létét, fejlődését.

Számottevő fejlődés Tabon – az elektronikai ipar területén valósult meg. Ezen felül érdemes kitérni a Balaton-parti valamint a gyógyfürdővel rendelkező kisvárosok fejlődésére (különleges helyet foglal el Igal, amely egyike a legkisebb lélekszámmal rendelkező kisvárosoknak – 2000 fő alatti lakossággal). Az üdültetések megjelenésével, majd a turizmus segítségével a Balaton parti kisvárosok: Fonyód, Boglár, Lelle, Balatonföldvár, Siófok szolgáltatási szektora jelentősen megnövekedett, ami a kereskedelmi egységek számának növekedésében is mutatkozik. A közvetlen Balaton part menti kisvárosok esetében a férőhelyek száma 1990 és 2000 között kb. 2%-os növekedést mutatott, ami a vendégek számának is közel 2%-os emelkedését adta; míg a Balaton háttértelepülései (Tab, Lengyeltóti, - a statisztika ide számítja még Marcalit is) ennél nagyobb arányú növekedést mutatnak, 14%-os vendégszám gyarapodás jellemzi ezeket a kisvárosokat. Viszont a kisvárosok lakásállománya, felszereltsége és infrastruktúrája azt mutatja, hogy nem tartanak lépést az ilyen mértékű fejlődéssel (Juhászné Hantos 2001). A turizmus egy új ágának megjelenése: a borturizmus a Harkány-Villány térséget is

fellendítette. Villány és környezete a tartós fejlődést mutatott, mivel a javuló borkereskedelem okán a Villányi Állami Gazdaság a „borászat és az oltványtermelés országos fellegvára” volt, 400 dolgozót foglalkoztatott. 1987-ben elnyerte Villány a „szőlő és bor városa” címet. 1990 után már a privát szférában is megjelent a borászat, mint főfoglalkozás (Kovács, 2007).

Összefoglalás

Kiemelendőnek tartom, hogy nagyon nagyok az eltérések mind a kezdeti feltételeket, mind a térségi gazdasági szerepköröket tekintve a települések között. A kisvárosok között található olyan, amely egy-egy multinacionális cég nemzeti vagy régiós központjaként jelentős helyet foglal el, pl. Tab, vagy valamilyen egyedi termékkel vagy szolgáltatással képes növekedni, pl. Bóly, Villány, Harkány. De ezzel szemben számos olyan kisvárost is találunk, amelyeknek önmagukon túlmutató gazdasági jelentőségük csekély. Nehéz lenne épp ezért „skatulyába” pakolni ezeket a kisvárosokat, hiszen nem alkottak és nem is alkotnak homogén egységet sem az ipar, sem a közlekedés, sem a szolgáltatások területén. Más gazdasági szinttel, eltérő kulturális vonásokkal rendelkeznek, és fejlődésüket számos külső tényező is befolyásolta (pl. a közigazgatási változások – járási székhelyi szerepkör – ami pl. Sásd fejlődését erősen befolyásolta –, stratégiailag előnyös, ill. hátrányos elhelyezkedés: a mindenkori fejlődési irányok mentén).

T. Mérey (1986) fogalmazza meg, hogy a mikro-kör kutatások, amelyek egy-egy település életét is vizsgálják, „olyan sokszínűen tárulnak fel előttünk, mint maga az élet”. Ennek jegyében kutatásaim során a továbbiakban vizsgálni kívánom az egyes kisvárosokban lezajlott változások mértékét hosszabb távon is, és hogy ez befolyásolta-e a térségben jelen lévő többi kisváros fejlődését.

Irodalomjegyzék

- Beluszky Pál – Györi Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs
- Bolevác József (1989): Tab. A mezővárostól a városig. Tab Város Tanácsa, Somogy Megyei Könyvtár, Kaposvár. <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/> (2013. 02. 24. 13:11)
- Hajdú Zoltán (2006) (szerk.): Dél-Dunántúl. In: Horváth Gyula (szerk.): Kárpát-medence régiói. MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 27-61., 192-245., 278-338.
- Juhász Éva (2001): A magyar kisvárosok. Településhálózat VIII. kötet KSH, Budapest. 4-112.
- Kanyar József (1985) (szerk.): Fonyód története. Fonyódi Művelődési Ház, Fonyód. 316-369.
- Kaposi Zoltán (2010): Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs
- Kovács András (2007): Villány község élete a múltban és a jelenben. Villányi Községi Tanács, Zalaegerszeg.

- KSH (1867): A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának a Nagyméltóságú Magyar Királyi Földművelési, Ipar-, és Kereskedelmi Minisztériumhoz intézett jelentése az iparnak és kereskedelemnek állapotáról az 1863., 1864., 1865. évben. Reichard Adold nyomdája, Sopron. 17-29., 105-160.
- KSH (1878): A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának a Nagy-Magyarország Magyar Királyi Földművelési, Ipar- és Kereskedelmi Minisztériumához intézett 1876. évi statisztikai jelentése. II. rész, II. füzet. Romwalter Károly nyomdája, Sopron. 642-693., 694-836., 836-930.
- KSH (1913): A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi Népszámlálása. II. kötet. A népesség foglalkoztatása és a nagyipari vállalatok községenként. Athenaeum Nyomda, Budapest 970-983.
- KSH (1925): Az 1920. évi Népszámlálás. II. rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községenként. Pesti Könyvnyomda, Budapest 4-40.
- KSH (1934): Az 1930. évi Népszámlálás. II. rész. Foglalkoztatási adatok. Községek és külterületi lakott helyek szerint, továbbá a ipari és kereskedelmi nagyvállalatok. Stephaneum Nyomda, Budapest 86-124.
- KSH (1984): Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857., és 1870. években (az 1980. évi államigazgatási beosztás szerint). Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest. 12., 14-40., 224-258., 286-303.
- Peti János (2010): Csurgó kilátásai múlt és jelen tükrében – Egy hátrányos helyzetű kistérség jövője. Szakdolgozat. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs 1-65.
- Pirisi Gábor (2008): A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltozás után. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 80-118.
- Simontornyai Bórgyár története. Internetes forrás. Elérhető: <http://www.simontornya.hu/a-borgyarrrol> (2013. 02.22. 18:49)
- T. Mérey Klára (1986): A Dunántúl településtörténete. In. Somfai Balázs (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia VI. konferenciája. Veszprém. 401-407.
- T. Mérey Klára (1989): A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs. 1-63.
- T. Mérey Klára (1993): Az iparszerkezet történeti gyökerei a Dél-Dunántúlon. In: Kapiller Imre (szerk.): Gazdaságtörténeti tanulmányok. Zala Megyei Levéltár, Zalai Nyomda, Zalaegerszeg. 259-270.
- Várady Ferenc (szerk.) (1896): Baranya múltja és jelene. Első kötet. Telegdi Ármin Könyvnyomda, Pécs. 578-649
- Teufel, Franz (1993) (szerk.): Mágocs. Nagyközség Baranyában. A helység krónikája. Mágocsért Alapítvány, Mágocs. 90-415.
- Tóthné Unghy Ilona (é.n.): Simontornya társadalmi, gazdasági és kulturális életét meghatározó Fried család története. Internetes forrás. Elérhető: <http://www.simontornya.hu/a-fried-csaladrol-bovebben> (2013.02.22. 18:53)

Delayed industrialization – Lack of development. Example of the small towns in South-Transdanubien

The aim of the present study is to present the long-term development laws and characteristic features that heavily influence the economic, social and political life of the South Transdanubian region via the development of a small town. During the second half of dualism however, heavy market and trade processes started, to which railway constructions greatly contributed. These processes were intensified by the forced establishment of collective farms during the socialist regime as well as by the industrial investment initiated by the socialist central government.

I intend to shed light on the prospects/possibilities that this little town can have in the future; and I also want to find out whether it has development possibilities originated in the past yet adaptable to the current situation.

Keywords

Small town, South-Transdanubien, industrial development, enterprise.